

Włodzimierz Czrnecki

Szlachta i bojarzy : rody średzińskich i andrzejewskich w ziemi chełmskiej

---

Rocznik Lubelski 35, 23-38

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WŁODZIMIERZ CZARNECKI
Lublin

Szlachta i bojarzy. Rody Średzińskich i Andrzejewskich w ziemi chełmskiej

Średzińscy herbu Leliwa¹ – pierwsze informacje dotyczące rodu sięgają być może 1390 r., kiedy to został odnotowany Stanisław, którego czterech synowie: Świętosław, Jan, Mikołaj i Stanisław mieli otrzymać w 1424 r. od króla Władysława Jagiełły przywilej na 40 łanów nad rzeką Płonką². Dokument nadania niestety nie zachował się w oryginale, można więc mieć obawy co do jego autentyczności. Największe wątpliwości nasuwają się w związku z obszarem nadania. Po pierwsze wieś Średnie nie leży nad Płonką, po drugie pertynencje znajdujące się nad tą rzeką stanowiły przedmiot akcji prawnych. Już w 1419 r. król nadał panom z Sadkowa 30 łanów na pustkowiu Staw (Ujazdowski)³, a więc niedaleko ujścia Płonki do Wieprza, a następnie w 1434 r. Jan Gośliński z dziećmi otrzymał obszary nad rzekami Płonką i Łętownią⁴. W okolicach królewskiej Płonki, jak widać uczyniono znaczący uszczerbek w dobrach domeny.

Wyłom mógł objąć także tereny położone nieco bardziej na północ, czyli okolice Średniego Szlacheckiego (obecnie Średnie Duże). Ewentualny dokument nadania z 1424 r. posiada pewne elementy wiarygodności. Stanowią je przede wszystkim lista świadków oraz odbiorców nadania. Wszystkie z czterech imion synów Stanisława znajdują potwierdzenie w chełmskich aktach sądowych, aczkolwiek niekoniecznie w jednolitym przedziale czasowym.

Listę dziedziców, bądź też osób piszących się ze Średniego odnotowanych w księgach otwiera jednak nieznaną skądinąd Chebda. Został wymieniony w dokumencie z 1430 r. o naganę szlachectwa. Naganiający Andrzej Laszczka z Długichłoz odsądził od czci i honoru Piotra Maszowskiego zarzucając mu, że urodził się z matki nieszlacheckiego pochodzenia. Oczyszczenia szlachectwa dokonało sześciu świadków aprobujących, zeznając pod przysięgą na rzecz Piotra. Wśród nich jako drugi w kolejności podważył tzw. łajanie od matki Chebda ze Średniego⁵.

1 K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. VIII, Lipsk 1841, s. 466-468.

2 J. Byliński, *Sredzińscy herbu Leliwa w służbie Jana i Tomasza Zamoyskich*, [w:] *Studia historyczno-prawne. Prace dedykowane Profesorowi Janowi Sereyde w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, pod red. J. Drobisza, W. Kaczorowskiego, Opole 2004, s. 33.

3 *Zbiór dokumentów małopolskich*, oprac. S. Kuraś, J. Sułkowska-Kuraś, cz. VII, Wrocław 1975 (dalej: ZDM), nr VII, 1880.

4 Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (dalej: BPAN), sygn. 8822/5, wypisy ks. Kozickiego, s. 51.

5 *Inscriptiones clenodiales. Najdawniejsze zapiski herbowe chełmskie*, oprac. Z. Dunin-Kozicki, „Miesięcznik

Ponieważ jest to jedyna informacja o Chebdzie nie ma bezpośredniej możliwości ustalenia filiacji z kolejnymi osobami posługującymi się tym samym przydomkiem posesjonatycznym.

Podobnie, zaledwie jedną wzmianką, dysponujemy w odniesieniu do Mikołaja Średzińskiego, który figuruje na jeszcze do niedawna jedynej, dostępnej w oryginale karcie z lat trzydziestych XV w.⁶ Był on obecny w 1432 r. na zjeździe generalnym ziemian chełmskich, na którym sąd starościński miał wydać wyrok Mikołajowi Średzińskiemu w związku z kradzieżą⁷. Według sugestii przywileju donacyjnego z 1424 r. Mikołaj był bratem Świętosława i Jana, których źródła również ujawniają w połowie lat trzydziestych.

W składzie chełmskiego sądu ziemskiego, obradującego 5 grudnia 1435 r. obecni byli m.in. *Swąskone et Johannes de Sredne*⁸. Obaj, niewątpliwie jako bracia rodzeni, poręczyli 50 grzywien Małgorzacie, żonie Stefana Gorajskiego i jego braciom Janowi, Aleksandrowi i Mikołajowi⁹ (synom Iwana oraz bratankom Dymitra z Goraja¹⁰). W kolejnych latach źródła lepiej poświadczają działalność Świętosława, zapewne starszego z braci, bo na listach świadków występował zawsze przed Janem. W 1447 r. jako jeden z licznego grona szlachty chełmskiej poręczył prawomocność wyznaczonych granic pomiędzy trzema wsiami: Chłaniowem, Wierzchowinami i Wierzbicą¹¹. Trzy lata później ponownie był obecny na rokach chełmskich¹². Wreszcie został odnotowany w odnalezionych stosunkowo niedawno w Archiwum Państwowym w Lublinie najstarszych aktach chełmskich¹³, tzn. dutce z lat 1428-1483¹⁴ oraz przywróconej do obiegu historycznego księdze hrubieszowskiej¹⁵. W dissolutach chełmskich z 1459 r. Świętosław pisał się już nie tylko ze Średniego, ale również jako dziedzic Rudnika¹⁶. Dopiero w 1467 r. w roli posiadacza swojej części w Rudniku wystąpił Jan¹⁷. Obaj bracia pojawili się ponownie razem na jednym z ostatnich (przed przeniesieniem do Chełma) roków hrubieszowskich w 1462 r.¹⁸ Po raz ostatni zostali odnotowani w aktach krasnostawskich w ostatnią sobotę po św. Piotrze 1469 r. Zakwestionowano wówczas ważność dokumentu z 17 lipca 1417 r. wystawionego przez starostę chełmskie-

Heraldyczny", r. II, 1909, nr 6-7, s. 82; BPAN Kraków 8822/5, wypisy ks. Kozickiego, s. 50-51.

6 W. Czarnecki, *Karta z 1432 roku w chełmskich aktach sądowych. Przyczynek do dziejów osadnictwa ziemi chełmskiej*, „Rocznik Chełmski”, 1998, t. IV, s. 163-171.

7 *Ibidem*, zapiska nr 6, s. 168; Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), *Terrestria Chelmensia Inscriptiones* (dalej: TChI) 2, k. 398; BPAN Kraków 8822/3, wypisy ks. Kozickiego, s. 59.

8 *Inscriptiones clenodiales...*, s. 8.

9 BPAN Kraków 8822/5, wypisy ks. Kozickiego, s. 54.

10 K. Myśliński, *Dzieje kariery politycznej w średniowiecznej Polsce. Dymitr z Goraja 1340-1400*, Lublin 1981, *passim*.

11 BPAN Kraków 8822/5, wypisy ks. Kozickiego, s. 31.

12 APL, TChI 2, k. 98, 1450 r.

13 W. Czarnecki, *Zapiski sądowe chełmskie z końca lat dwudziestych XV wieku w Archiwum Lubelskim*, „Rocznik Chełmski”, 2006, t. X, s. 9-20.

14 APL, *Terrestria Chelmensia Decreta* (dalej: TChD), 1a, k. 1-45v.

15 APL, *Terrestria Hrubiesoviensia Inscriptiones* (dalej: THrI), 1, k. 1-79v, 1429-1468 r.

16 TChD 1a, k. 3.

17 TChI 2, k. 531v.

18 THrI 1, k. 55v; BPAN Kraków 8822/3, wypisy ks. Kozickiego, s. 22.

go Korejwę z Łyszczu¹⁹. Wśród świadków, którzy potwierdzili, że nie było jeszcze sędziego i podsędka ziemi chełmskiej byli Świętosław i Jan ze Średniego²⁰.

Jeszcze za ich życia w 1455 r. źródła ujawniają Stanisława *filius nobilis Swessek de Szednye*, od którego Piotr Śmietanka otrzymał 20 grzywien, które zobowiązał się spłacić w dwóch ratach do kolejnych świąt Bożego Narodzenia pod karą 3 grzywien²¹. Stanisław nie mógł być więc tożsamy z osobą uwzględnioną w dokumencie donacyjnym Jagiełły, z którym także poza kryterium imionowym nie ma innych więzi. Już w 1470 r. przed sądem stanęła Jadwiga, żona *olim* Stanisława, który zabezpieczył jej 30 grzywien na połowie swego patrymonium²². Zaledwie trzy lata później owa Jadwiga, obecnie jako żona Jarosława, zastawiła całość posagu opisanego jej niegdyś przez Stanisława – swego męża, Waclawowi z Sułowa²³. Wreszcie w 1472 r. przed sądem stanęła Jadwiga, córka nieżyjącego Stanisława, obecnie zaś żona Jakuba Kosarzowskiego, która sprzedała za 100 grzywien swoją część dóbr dziedzicznych (raczej posagowo-wiennych) w Średniem i Rudniku Waclawowi z Sułowca²⁴, ten natomiast odsprzedał je za podobną sumę dziedzicom Średniego Grzegorzowi i Zygmuntowi²⁵. Są to jedyne informacje dotyczące potomstwa Świętosława.

Ale podobnie jego brat Jan jeszcze przed śmiercią uczynił w 1467 r. darowiznę w wysokości 10 grzywien na rzecz Jana ze Średniego *nepoti suo alias wnukowi in laneo sue sorte in Rudnik*²⁶. Ów wnuk Jana przypuszczalnie został odnotowany jeszcze raz w 1473 r. (jeśli nie był to Jan Oczo, brat Piotra, Andrzeja i Pawła z Rudnika²⁷), kiedy to Jurand ze Średniego zastawił mu łan z dworzyszczem i dworem w Rudniku, położony przy granicy Wierzbickiej, za 12 grzywien na sześć lat, a gdyby te minęły bez realizacji zobowiązania będzie trzymał owe dobra z roku na rok, aż do pełnej spłaty rzeczony sumy²⁸.

Ostatnie z górą trzydziestolecie XV w. zostało zdominowane, przynajmniej w materiale źródłowym, przez descendentów Jana Średzińskiego. W 1470 r. został odnotowany Zygmunt (znany do 1496 r.²⁹), syn zmarłego Jana ze Średniego³⁰. Tego samego roku Zygmunt wystąpił wspólnie ze swoim bratem rodzonym Grzegorzem (*Gregorius*³¹) 1470-1498 r.³² Wreszcie również w 1470 r. zostały wymienio-

19 ZDM V, 1288.

20 Biblioteka Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: BO), 60/II, k. 18-20, 1469 r.

21 TChI 2, k. 319v.

22 APL, *Terrestria Crasnostaviensia Inscriptiones* (dalej: TCRI) 2, k. 20-20v.

23 *Ibidem*, k. 34v, 1473 r.

24 *Ibidem*, k. 39-39v, 1472 r.

25 *Ibidem*, k. 25.

26 TChI 2, k. 531v.

27 TCRI 2, k. 29v, k. 31v, 1473 r.

28 *Ibidem*, k. 29v, 1473 r.

29 *Ibidem*, k. 465v.

30 *Ibidem*, k. 12v.

31 A nie *Georgius*, czyli Jerzy jak błędnie przekazałem panu doktorowi Januszowi Bylińskiemu, za co bardzo przepraszam. Niestety, ale w zapisie paleograficznym pomyłki typu *Georgius-Gregorius*, nie należą do rzadkości.

32 Odpowiednio: TCRI 2, k. 5v; *Matricularum Regni Poloniae summaria*, ed. T. Wierzbowski, cz. II, Varsoviae 1907 (dalej: MRPS) II, 1233.

ne z imienia nieżyjąca już Barbara oraz Krystyna i Katarzyna, siostry Zygmunta³³, do których należy jeszcze dołączyć Annę³⁴. Bratem Katarzyny był Maciej, dzie-dziec Średniego³⁵, znany w latach 1468-1499³⁶. Jak widać z powyższego zestawienia spadkobiercami Jana byli bez wątpienia jego synowie Zygmunt i Grzegorz oraz, jak się okaże, ich brat przyrodni Maciej, do których zapewne należy dołączyć Juranda (*Juranth* 1470-1488³⁷). Na potwierdzenie sugestii dotyczącej Juranda nie dysponujemy jednak bezpośrednim dowodem. Pośrednią wskazówką może być dokonane wspólnie przez Juranda i Zygmunta odkupienie posagu po siostrze stryjecznej Jaddwidze³⁸ oraz ich obecność w składzie sądu krasnostawskiego w pierwszą sobotę po Wielkanocy 1473 r.³⁹

W obu zapiskach Jurand został wpisany przed Zygmuntem, co może sugerować starszeństwo pierwszego z nich. Wprawdzie, co da się zauważyć na podstawie krańcowych dat ich aktywności, w źródłach jako pierwszy pojawia się Maciej, lecz on też znika jako ostatni. Najwcześniej spośród czterech braci, bo już pod koniec lat osiemdziesiątych zaprzestano napomykać o Jurandzie. Ale to Zygmunt w 1485 r., kiedy dokonywał podziału dóbr z Grzegorzem został adnotowany jako starszy z braci w przeciwieństwie do juniora Grzegorza⁴⁰. Trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, czy owo starszeństwo odnosiło się do wszystkich pozostałych braci, czy tylko do relacji między tą dwójką rodzeństwa.

W 1470 r. Jurand wraz z Zygmuntem zostali zobligowani do spłaty Waclawowi Sułowskiemu należności za dobra oprawne ich siostry, pod groźbą utraty wadium⁴¹. Jurand z tymże Waclawem byli obecni na rokach krasnostawskich w ostatnią sobotę po św. Wicie 1472 r.⁴² W roku następnym Jurand sprzedał braciom Janowi, Piotrowi, Andrzejowi i Pawłowi Oczkom, dziedzicom Rudnika, łan ziemi w tej miejscowości za 20 grzywien⁴³, ci musieli jednak odstąpić ziemię, bo nie wywiązali się ze spłaty 17 grzywien⁴⁴. Ze spłatą 10 grzywien zalegał Jurandowi Stanisław Wiśniowski z Rudnika⁴⁵, podobnie jak Jurand Waclawowi Sułowskiemu⁴⁶. W 1474 r. Jurand zastawił i zapisał Andrzejowi zwanemu Oczkowicz za 6 grzywien swój łan w Rudniku, położony pod Wierzbicą i ciągnący się do Lipia⁴⁷. Sześć lat później zastawił swojemu zięciowi, Mikołajowi ze Stawu, połowę dóbr dziedzicznych w Średniem, położonych od granicy wsi Płonka, za 30 grzywien posażnych Heleny, swojej córki i żony rzeczonoego Mikołaja⁴⁸. Wreszcie w 1488 r. odnotowany

33 TCrI 2, k. 12v.

34 *Ibidem*, k. 5v, 1470 r.

35 *Ibidem*, k. 28v, 1473 r.

36 Odpowiednio: *Ibidem*, k. 540v; *Ibidem*, k. 28v.

37 Odpowiednio: *Ibidem*, k. 25-25v; *Ibidem*, k. 272v.

38 *Ibidem*, k. 25; k. 25-25v, 1470 r.

39 *Ibidem*, k. 28.

40 *Ibidem*, k. 249-249v.

41 *Ibidem*, k. 25-25v.

42 *Ibidem*, k. 38v.

43 *Ibidem*, k. 29, 1473 r.

44 *Ibidem*, k. 29v, 1473 r.

45 *Ibidem*, k. 31, 1473 r.

46 *Ibidem*, k. 32, 1473 r.

47 *Ibidem*, k. 64v.

48 *Ibidem*, k. 152v, 1480 r.

po raz ostatni Jurand zrzekł się na zawsze całej części własności, którą posiadał w osadzie rodowej właśnie na rzecz córki i jej męża⁴⁹.

Drugi z braci, Zygmunt pojawił się przed sądem w 1470 r., kiedy to Krystyna z Rzeczycy Małej z siostrą Katarzyną, żoną Mikołaja z Gruszki zeznały, że zadośćuczynił im z posagu wysokości 50 grzywien po zmarłej siostrze Barbarze⁵⁰. Zygmunt zobowiązał się też spłacić Krystynie 20 grzywien do świąt Bożego Narodzenia, pod karą 3 grzywien⁵¹. Tego samego roku zawarł prawdopodobnie związek małżeński. Jego wybranką była Jadwiga, córka zmarłego Stefana z Dąbia, za którą otrzymał 60 grzywien posagu, podobnie ją wianował i całą sumę 120 grzywien zabezpieczył na połowie swoich dóbr⁵². W 1474 r. Aleksander z Gruszki sprzedał Zygmuntowi za 60 grzywien swoją część własności (najpewniej uzyskaną drogą mariażu) w Średniem⁵³. Zygmunt obiecał spłacić 18 grzywien z tej sumy do końca roku⁵⁴. Dwa lata później m.in. poręczył za chorążego chełmskiego Pełkę oraz jego brata Jana Ebermuta z Pogorzałogostawu i Płonki, że ci zapłacą 20 grzywien Mikołajowi Malickiemu z Gruszki, jeśli tego nie uczynią poręczyciele mieli wwieść go w posiadanie swoich chłopów posesjonatów⁵⁵. W 1485 r. Zygmunt w ostatnim dotyczącym go zapisie dokonał wraz z bratem podziału majątku. Jako senior miał rezydować w starym dworze, młodszy zaś brat Grzegorz otrzymał dwór na ostrowie. Zygmuntowi też przypadł łąn położony blisko Aleksandra zwanego Olechno z Gruszki, Grzegorz przejął zaś pozostałą część dziedzictwa przypadającą tytułem podziału⁵⁶.

Grzegorz, podobnie jak jego starszy brat, znany jest od 1470 r., wówczas to spłacili z 15 grzywien sum posagowych siostrę Annę, żonę Filipa Czarnołożkiego, której sąd nakazał wieczne milczenie w tej sprawie⁵⁷. W 1481 r. Grzegorz zastawił za 3 grzywiny na trzy lata Marcinowi ze Średniego (zapewne swemu bratu przyrodniemu) połowę łąnu w tej miejscowości oraz w części we wsi Kisielów, aż do granicy z Ujazdowem, między miedzą Zygmunta i łąnem, na którym gospodaruje niejaki Wstąpień⁵⁸. Żoną Grzegorza była Anna, córka nieżyjącego już Mikłosza z Kosarzowa. Dokument posagowo-wienny opiewał na całkowitą kwotę 80 grzywien zabezpieczonych na połowie ruchomości i nieruchomości Grzegorza w Średniem⁵⁹. W ostatnim dokumencie wpisanym w 1498 r. do Metryki Koronnej dobra Grzegorza Średzińskiego w powiecie chełmskim (jak błędnie napisano, zamiast krasnostawskim) z powodu minionej wojny (1497 r.), w której, jak się można domyślać, nie wziął udziału, miały być przekazane Janowi z pobliskiego Nawozu⁶⁰.

49 *Ibidem*, k. 272v.

50 *Ibidem*, k. 12v.

51 *Ibidem*, 1470 r.

52 *Ibidem*, k. 13v, 1470 r.

53 *Ibidem*, k. 57.

54 *Ibidem*.

55 *Ibidem*, k. 68v-69, k. 121v, 1476 r.

56 *Ibidem*, k. 249-249v.

57 *Ibidem*, k. 5v.

58 *Ibidem*, k. 186v-187; Marcin w 1496 r. odstąpił połowę łąnu Jadwidze, żonie Jana, tenentariuszce Średniego. Zob. *ibidem*, k. 384 v.

59 *Ibidem*, k. 248, 1485 r.

60 MRPS II, 1233.

Wpis do Metryki oznaczał nadanie dóbr nowemu właścicielowi, ale najczęściej dawni posiadacze utrzymywali majątek spłacając delatora. Tak zapewne postąpił Grzegorz, skoro w XVI w. znani są jego następcy.

Najwcześniej spośród czterech braci został odnotowany w 1468 r. Maciej, któremu Świętosław z Maszowa, za pośrednictwem Macieja z Leśniowic wyznaczył ostateczny termin rozprawy⁶¹. Był on jednak ich bratem przyrodnim. W 1470 r. Maciej oświadczył przed sądem, że Zygmuntovi *fratri suo paternali* za 10 grzywien zastawił dwa łany oraz swoją część stawu i młyna w Średniem, aż do spłaty tejże sumy⁶². Potrzebował tej sumy by spłacić do 11 listopada Macieja Leśniowskiego z sumy 60 grzywien posagu⁶³ za siostrę Katarzynę⁶⁴. W 1472 r. dowiadujemy się, że Maciej za Jadwigę, swoją żonę, córkę Mściśława z Tarnawki, otrzymał 30 grzywien posagu, do czego dodał tyleż wiana i całą sumę opisał na połowie swoich dóbr dziedzicznych w Średniem⁶⁵. Rok później Stanisławowi Wiśniowskiemu z Rudnika sprzedał za 35 grzywien dwa łany w Rudniku, jeden położony obok braci Oczków, drugi przy rzece Rudce⁶⁶, zaś w 1478 r. Andrzejowi Wiśniowskiemu zastawił za 9 grzywien łan w Średniem, połowę łąnu leżącą przy miedzy Juranda i drugą, która sąsiadowała z miedzą Zygmunta⁶⁷. Osobiście po raz ostatni Maciej wystąpił przed sądem krasnostawskim w 1496 r., gdzie za 10 grzywien od Jana, niegdyś wójta Bzowca, zastawił łąn w osadzie rodowej: połowę pomiędzy miedzami Grzegorza i Macieja oraz drugą część między dobrami Zygmunta i Jana⁶⁸.

W 1499 r. odnotowana została Elżbieta, córka Macieja, która została żoną Stanisława ze Stawu. Otrzymała ona posag wysokości 20 grzywien oraz podobne wiano, które jej mąż zabezpieczył na połowie swoich dóbr w Stawie⁶⁹. Elżbieta posługiwała się przezwiskiem Pyszczyna. W 1523 r. była zobowiązana zapłacić Janowi Grzegorzowiczowi 6 grzywien, za które zastawiła półłanek oraz kolejne 10 grzywien ciężących na całym łąnie⁷⁰. Trzy lata później Elżbieta żona zmarłego Stanisława Pyska ze Stawu, prawdopodobnie wyżej wspomnianemu Janowi, zastawiła za 40 grzywien trzy łany opustoszałe w Średniem⁷¹. Wreszcie w 1532 r. Elżbieta Stawska zapisała wieceyscie swojemu starszemu synowi Mikołajowi 17 grzywien na połowie łąnu, na którym tenże Mikołaj rezydował⁷².

Raz tylko w 1499 r. został odnotowany w księgach sądowych Andrzej, dziedzic Średniego⁷³. Ze względu na szczupłość danych próba rekonstrukcji jego więzi

61 TCrI 2, k. 540v.

62 *Ibidem*, k. 13.

63 *Ibidem*, k. 14v, 1470 r.

64 *Ibidem*, k. 28v.

65 *Ibidem*, k. 76.

66 *Ibidem*, k. 31v, 1473 r.

67 *Ibidem*, k. 110.

68 *Ibidem*, k. 465v. W przypadku Jana, w wyniku uszkodzenia tekstu, zachowała się tylko końcówka jego nazwiska ...awski, dlatego nie jest on zapewne tożsamy z wnukiem Świętosława. Być może jest to mąż Jadwigi, tenutariusz Średniego. Zob. przyp. 58.

69 TCrD 2, k. 28v.

70 TCrI 3, k. 394v-395.

71 *Ibidem*, k. 481-481v, 1528 r.

72 TCrI 2, k. 441-441v.

73 TCrD 2, k. 31-31v.

pokrewieństwa skazana jest na niepowodzenie. W każdym razie z dokumentu posagowo-wiennego wiemy, że jego żoną była Helena, córka Dzierśława z Wiśnio-wa. Otrzymała ona posag w wysokości 14 grzywien, do których Andrzej dołożył podobną sumę wiana i całą sumę 28 grzywien opłacił na połowie swoich dóbr w Średniem⁷⁴.

Pod koniec lat dwudziestych XVI w., źródła jeszcze raz ujawniły Helenę, córkę nieżyjącego już Juranda. Jej mąż Mikołaj ze Stawu także został wymieniony w czasie przeszłym. Sama zaś Helena dokonała w 1528 r. zapisu spadkowego przekazując wszystkie swoje dobra dziedziczne w Średniem oraz oprawę zabezpieczoną na Stawie, a także cały pozostały spadek swoim synom uprawnionym do dziedziczenia, mianowicie Leonardowi i Jakubowi⁷⁵. W powyższym dziale nie został uwzględniony jeszcze jeden z braci, skoro już w 1517 r. wystąpili wspólnie Jan, Leonard i Jakub, bracia rodzeni, dziedzice Stawu⁷⁶. Wprawdzie synowie Heleny Jurandówny posługiwali się ojczystym przydomkiem posesjonatycznym, niemniej dysponowali pewną częścią matrymonium w Średniem⁷⁷.

Wreszcie znana jest jeszcze jedna Helena, tym razem żona Jana Średzińskiego. Jan ze współmałżonką zostali odnotowani wspólnie w 1510 r. Nie znamy jego powiązań rodowych, natomiast Helena była córką Andrzeja Szopińskiego. Została ona uposażona w posag wartości 13 grzywien, podobną kwotą wianował ją Jan, całość zaś 26 grzywien reformował na połowie dworu, barci, łąnów, sadzawki i młyna w Średniem⁷⁸. Związek trwał wyjątkowo krótko, bowiem już przed 1516 r. współmałżonkowie nie żyli. W tym roku stanął przed sądem krasnostawskim Jakub, dziedzic Szopinka i tenutariusz ze Średniego. Zeznał, że zastawił Mikołajowi Piotrowskiemu całość oprawy po swojej bratanicy zmarłej Helenie, opisanej przez zmarłego Jana Średzińskiego, męża tejże Heleny. Zastaw opiewał na dobra wartości 13 grzywien posagu i tyłuż wiana, które Jakub odstąpił Mikołajowi dokonując jednoczesnej intromisji⁷⁹.

Jednak w pierwszej połowie XVI w. głównymi dziedzicami Średniego po śmierci Juranda, Macieja, Zygmunta i Grzegorza byli synowie dwóch ostatnich. W 1513 r. pojawia się Jan Szniosek⁸⁰, dwa lata później zostali odnotowani bracia rodzeni Piotr i Jan oraz ich siostra Barbara⁸¹. Sprawa komplikuje się wydatnie, gdyż niewątpliwie w latach dwudziestych dziedziców ze Średniego noszących imię Jan było co najmniej dwóch. W 1522 r. Jan i Piotr Średzińscy wywiązali się ze zobowiązania wobec Jana ze Średniego spłacając 3 grzywny, za które zastawili mu pół łąna w osadzie rodowej⁸². Szczęśliwie dla rozwikłania tej zagadki filiacyjnej zachowały się odmienne formy przezwiskowe. Najpierw w 1520 r. został odnotowany Jan Grzego-

74 *Ibidem*.

75 TCRI 3, k. 499.

76 *Ibidem*, k. 249v-250.

77 TCRI 2, k. 528v-529, 1533 r.

78 TCRI 3, k. 94-94v.

79 *Ibidem*, k. 206v-207, 1516 r.

80 *Ibidem*, k. 159-159v.

81 *Ibidem*, k. 191-191v.

82 *Ibidem*, k. 378v-379, zob. też *Ibidem*, k. 481-481v, 1528 r.

rzewicz, a więc niewątpliwy syn Grzegorza⁸³. Tego roku stanął w sądzie także Piotr *alias* Zygmuntowicz⁸⁴, w takim razie jego brat rodzony nosił przydomek Szniosek i również był synem Zygmunta.

Ów Jan uchwytny jest w latach 1513-1528⁸⁵. W pierwszym znanym zapisie zastawił Jakubowi zwanemu Pączek z Maszowa pół łana w Średnim⁸⁶, podobną operację przeprowadził w 1517 r. wobec Macieja Byliny ze Stawu, który za 5 grzywien wszedł w posiadanie półłanka położonego w pobliżu pola Piotra i bliżej nieznanego Warsza, zapewne kmiecia⁸⁷. Z kolei w 1526 r. Jan Szniosek za Barbarę, swoją żonę, a córkę Zemelki otrzymał 15 grzywien posagu i całą oprawę z wianem wysokości 30 grzywien opisał na połowie swoich dóbr⁸⁸. Wreszcie w 1528 r. bratu Piotrowi zastawił za 6 grzywien całą swoją część w Średnim, którą posiadał od strony Maszowa, przy rzece płynącej z tej miejscowości do Średniego, aż do łąki ujazdowskiej⁸⁹.

Jest to również ostatnia wzmianka dotycząca Piotra znanego od 1515 r.⁹⁰ Wówczas to razem z bratem przekazali swojemu szwagrowi Maciejowi z Nielisza posag za siostrę Barbarę wysokości 9 i pół grzywien zapisanych na dworzyszczu oraz łanie, którego połowa leżała przy granicy stawskiej aż do ujazdowskiej, druga zaś przy między stawskiej inaczej tłustowskiej⁹¹. Piotr Zygmuntowicz był żonaty z Krystyną, córką zmarłego Macieja zwanego Jasiak, dziedzica z Brześcian⁹². Cała oprawa Krystyny zabezpieczona na Średnim opiewała na okazałą sumę 100 grzywien⁹³. Po 1528 r. obecność Piotra w księgach sądowych jest niedostrzegalna, natomiast pod koniec lat trzydziestych odnotowana została Krystyna. W 1539 r. jako powód stanął w sądzie pracowity Jan, wójt Ujazdowa, kmieć i poddany Jana Kołaczkowskiego dziedzica tej wsi i wystąpił o karę za niestawienie się w pierwszym terminie dla Krystyny Średzińskiej jako osobie trzymającej dobra oprawne w Średnim⁹⁴.

Najdłużej, bo w latach 1520-1541⁹⁵ poświadczona jest obecność Jana Grzegorzewicza. W 1520 r. Jan zwany Równianka z Długichłoz był zobowiązany spłacić mu 5 grzywien, za które zastawił w tej osadzie pół łana⁹⁶. Z tej miejscowości pochodził również teść Jana, Prokop *dictus* Równianka. Jego córka Anna uposażona w posag wartości 20 grzywien była żoną Grzegorzewicza, który ją wianował podobną sumą, całość zabezpieczając na połowie swoich dóbr rodowych⁹⁷. Zapewne z powodu sum posażnych w 1528 r. Jan pisał się już nie tylko dziedzicem

83 *Ibidem*, k. 324-324v.

84 *Ibidem*, k. 343v.

85 Odpowiednio: *Ibidem*, k. 159-159v; *Ibidem*, k. 502v.

86 *Ibidem*, k. 159-159v.

87 *Ibidem*, k. 252-252v.

88 *Ibidem*, k. 466.

89 *Ibidem*, k. 502v.

90 *Ibidem*, k. 191-191v.

91 *Ibidem*.

92 *Ibidem*, k. 343v, 1520 r.

93 *Ibidem*.

94 TCrD 3, k. 83v.

95 Odpowiednio: TCrI 3, k. 324-324v; TCrD 2, k. 15v.

96 TCrI 3, k. 324-324v.

97 *Ibidem*, k. 326, 1520 r.

Średniego, ale też tenutariuszem Równianek⁹⁸. W 1541 r. po raz ostatni Jan Grzegorzewicz wystąpił w sądzie jako *condemnator* wobec Jadwigi, wdowy po Janie Pączku z Nawozu, zarzucając jej niespłacenie 4 florenów długu⁹⁹.

Dwa lata wcześniej, bo już w 1539 r. w tym samym sądzie krasnostawskim zjawił się Maciej Średziński, zwany Grzegorzewicz, dziedzic Średniego i Piask (Szlacheckich). Pozwał on przez woźnego sądowego w pierwszym terminie Bartłomieja Wilczka i Pawła Skoczylasa, obu z Piask¹⁰⁰. Możemy się domyślać, że Maciej Grzegorzewicz był, jak wskazuje patronimik, synem Grzegorza. Również w nie datowanej zapisce z około 1539-1549 r. ujawniają się kolejni dziedzice Średniego. Byli to bracia rodzeni Stanisław, Zygmunt, Tomasz, Andrzej, August, Feliks¹⁰¹, aktywni w życiu politycznym i gospodarczym Chełmszczyzny w drugiej połowie XVI w.¹⁰²

Średzińscy herbu Leliwa byli zapewne typowymi przybyszami z zewnątrz, którzy na terenie Koronnej Rusi Czerwonej dostrzegli możliwość realizacji swoich ambicji gospodarczych i politycznych. Tak jak w przypadku większości napływowej szlachty nastąpiła ich szybka asymilacja w ziemi chełmskiej, zaś wieś Średnie (Szlacheckie) uzyskana najpewniej w wyniku nadania z 1424 r.¹⁰³ stała się ich gniazdem rodowym. Przypuszczalnie mogły istnieć pewne perturbacje dotyczące legitymizacji stanu posiadania. Osada, wprawdzie incydentalnie, wymieniona została w rzędzie wsi królewskich¹⁰⁴. Czyżby istniał dychotomiczny podział wsi¹⁰⁵, aczkolwiek niedostrzegalny w księgach sądowych.

W przypadku Średniego nie dysponujemy bezpośrednim opisem struktury własnościowej wsi. Pewną miarodajną wskazówkę stanowią sumy posagowo-wienne zapisywane na połowie dóbr ruchomych i nieruchomościach. Najniższa oprawa opiewała na 26 grzywien, najwyższa – 120. Jeśli przemnożymy te sumy przez dwa, czyli całość majątku i podzielimy przez średnią cenę łana, która w ziemi chełmskiej oscylowała wokół 12 grzywien, to okaże się, że Średzińscy dysponowali arealem od nieco ponad czterech do aż szesnastu łanów. Ostatnia wielkość jest zdecydowanie zawyżona, trzeba bowiem uwzględnić wartość dworów, dworzyszcz, barci, stawów i młynów.

W miarę upływu czasu można zaobserwować wyraźną tendencję do rozdrobnienia stanu posiadania. Przedmiotem transakcji, głównie zastawów są łany, ale nie w jednolitym, zwartym zespole przestrzennym, lecz rozproszonych fragmentach. Następnie w krajobrazie wsi zaczynają dominować półłanki, w dodatku rozrzucone pod granicami sąsiednich wsi: Wierzbicy, Płonki, Ujazdowa. Wreszcie w obrocie ziemią pojawiają się łany puste, a więc nieosiadłe, stanowiące symptom kryzysu i depopulacji.

98 *Ibidem*, k. 488.

99 TCrD 2, k. 15v.

100 TCrD 3, k. 85v.

101 TCrD 2, k. 112.

102 J. Byliński, *op. cit.*, s. 34-38.

103 *Ibidem*, s. 33.

104 MRPS II, 110, 1492 r.; *Ibidem*, 164, 1493 r.

105 Jak obecnie: Średnie Duże i Małe.

Poniekąd tłumaczy to skromną ilość informacji o kmieciach w tej wsi¹⁰⁶. Tendencję potwierdza pierwszy znany rejestr poborowy powiatu krasnostwskiego z 1510 r. Stwierdzono w nim, że we wsi nie ma żadnych chłopów, których można by objąć podatkiem¹⁰⁷. Konsekwencje dostrzegalne są już piętnaście lat później. W rejestrze poborowym z 1535 r. zostali odnotowani *nobili pauperi*, którzy płacili z łanu po 10 groszy podatku¹⁰⁸.

Z jednej strony następowała pauperyzacja Średzińskich w osadzie rodowej, z drugiej pozyskiwali pewne posiadłości w innych miejscowościach. W pierwszej kolejności dało się to zaobserwować w pobliskim Rudniku¹⁰⁹, także zdominowanym przez drobną szlachtę. Trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, z powodu braku źródeł, w jaki sposób udało się im wejść w posiadanie tych dóbr. Niewątpliwie drogą mariażu można potwierdzić obecność Średzińskich w Stawie i na odwrót Stawskich w Średniem. Jan Grzegorzewicz był dzierżawcą półłanek w Długichłozach¹¹⁰, Maszowie¹¹¹ i Równiankach¹¹². Były to transakcje incydentalne, krótkotrwałe i opiewające na niewielkie sumy: od 3 grzywien i 6 groszy przysądzonych za półłanek w Maszowie do 5 grzywien w pozostałych wsiach. Podobnie Maciej Grzegorzewicz, jak wiemy pisał się w 1539 r. tenutariuszem Piask.

W Średniem z racji dokonywanych zastawów dysponentami dóbr były osoby z zewnątrz. W wyniku ugody jaką zawarto przed sądem krasnostawskim Łukasz Brzezicki ze Stawu sprzedał cały swój zastaw 6 i pół, łana jakie miał w Rudniku, Stawie i Średniem za 52 grzywny Łukaszowi Stawskiemu, które ten miał spłacić w przeciągu dwóch lat¹¹³. Warto też wspomnieć o sumach posażnych ciężących na Średniem, a będących zabezpieczeniem nie tyle żon Średzińskich, co ich siostr i córek. W takim charakterze została odnotowana Anna, żona Jana Sługockiego z Rudnika, która była nie tyle dziedziczką, co dysponentką dóbr z racji posiadanego posagu¹¹⁴. Podobną oprawą po zmarłej bratanicy, Helenie dysponował – jak wiemy, Jakub z bełskiego Szopinka.

Dziedzice Andrzejowa herbu Nałęcz¹¹⁵ – wprawdzie Andrzejów posiada przeszłość grodową¹¹⁶, to jednak pierwsze informacje dotyczące właścicieli wsi pochodzą dopiero z pierwszej połowy lat trzydziestych XV w. W 1434 r. wystąpił Juraszko z Andrzejową jako świadek aprobujący w procesie o naganę szlachectwa Małyszki z Czulczyc. W obecności bojarów chełmskich, pod przysięgą osobistą zeznał, że wraz z Jewlaską z Tarnowa są braćmi szlachetnie urodzonego Małyszki¹¹⁷. Juraszko Andrzejowski poza tą wzmianką w źródłach nie występuje, trudno

106 M. Kolacz, *Spoleczności chłopskie ziemi chełmskiej w późnym średniowieczu*, (w druku).

107 ASK I 37, k. 238v.

108 *Ibidem*, k. 328.

109 Zob. wyżej.

110 TCrI 3, k. 311, 1520 r.

111 *Ibidem*, k. 481v-482, 1528 r.

112 *Ibidem*, k. 488, 1528 r.

113 *Ibidem*, k. 309, 1520 r.

114 *Ibidem*, k. 395-395v, 1523 r.

115 A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. I, Warszawa 1899, s. 42.

116 *Letopis' po Ipatskomu spisku*, S. Peterburg 1871, szp. 529, 1245 r.

117 W. Semkowicz, *Wywody szlachectwa w Polsce XIV-XVII w.*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego”, 1911-1912, t. III, nr 291.

więc jednoznacznie rozwikłać jego ściślejsze więzy pokrewieństwa, czy też powiązania majątkowe. Zagadką pozostaje też filiacja z descendantami, bowiem w latach czterdziestych pojawiają się kolejni dziedzice Andrzejowa.

Jako pierwszy z tym przydomkiem posesjonatywnym w 1447 r. został wymieniony Fedor. Zachował się niestety tylko fragment zapiski sądowej, która zapewne dotyczyła kwestii kompetencji sądów wiecowych wobec szlachty chełmskiej gwarantowanych jeszcze przez Władysława Jagiełłę. Na liście siedmiu świadków został wymieniony jako trzeci Fedor Chnymowicz z Andrzejowa¹¹⁸. Rok później był obecny przy rozgraniczeniu dóbr należących do sąsiadujących wsi: Olchowca i Bezka¹¹⁹. Można dostrzec wyraźne zaangażowanie Fedora w rytm życia polityczno-gospodarczego ziemi chełmskiej. O jego aktywnym uczestnictwie świadczy chociażby obecność na rokach chełmskich¹²⁰.

W 1448 r. Fedor został wymieniony (jak wiemy skądinąd¹²¹) z bratem rodzonym Iwaszkiem. Dwukrotnie w ciągu tego roku brali oni pospołu udział w ważkich rozstrzygnięciach dotyczących kwestii majątkowych. Ponownie jako testatorzy potwierdzili dziedziczny charakter własności Cycowa¹²² oraz prawdziwość, czy też wiarygodność dokumentu króla Władysława Jagiełły, mocą którego zostało nadane dworzyszczce górne w Nowosielcach na rzecz Jaczka i Jana, braci powinowatych¹²³. Obaj dziedzice Andrzejowa mieli również wyznaczony termin ostateczny w sprawie przeciwko Zofii z Wytyczna¹²⁴. W tej miejscowości Fedor miał prawdopodobnie jakiś bliżej nieokreślony udział, skoro jej nazwa została w 1455 r. nadpisana nad jego imieniem¹²⁵. W następnym roku wojewoda chełmski Stanisław ze Starzenic zeznał, że otrzymał 7 grzywien od szlachetnego Fedora z Andrzejowa, które zapłacił za Iwaszka Bykowicza z Podhorodna za głowę człowieka bezprawnie zagarniętego¹²⁶. Po raz ostatni Fedor został odnotowany w 1460 r. przy delimitacji wsi rodowej z Czuczycami¹²⁷. O cztery lata wcześniej znika z kart ksiąg sądowych Iwaszko, który zawarł ugodę we wszystkich spornych sprawach z synem Senkonem, pod karą umowną 20 grzywien¹²⁸.

Kluczem do dalszego prześledzenia losów dziedziców Andrzejowa wydaje się zapiska z 1465 r. Wówczas to stanęli w sądzie naprzeciwko siebie Daniel i Iwaszko z jednej strony oraz Senko, Miszko, Iwaszko, Jaczko, Hurko, Leczko, Wołczko najstarszy i Michna z drugiej¹²⁹. Przymuszczalnie Daniel i Iwaszko byli synami Fedora, oni to bowiem kontynuowali spór graniczny z Sonką z Czuczyc¹³⁰. Z większym nieco prawdopodobieństwem można przyjąć, że wymienione obok Senka

118 THrI 1, k. 10v-11.

119 ZDM III, 812, 1448 r.

120 W 1448 r. TChI 2, k. 141 oraz w 1455 r. Zob. *ibidem*, k. 309v.

121 MRPS, III, suppl. 160, 1456 r.

122 TChD 1a, k. 14-14v.

123 *Ibidem*, k. 16v-17.

124 TChI 2, k. 97v, 1450 r.

125 *Ibidem*, k. 334.

126 *Ibidem*, k. 303v, 1456 r.

127 *Ibidem*, k. 408v.

128 *Ibidem*, k. 286, 1454 r., zob. też TChD 1a, k. 30, 1460 r.

129 TChI 2, k. 461.

130 *Ibidem*, k. 426-426v, 1463 r.

(niewątpliwie syna Iwaszka) osoby to jego rodzeństwo. Automatyczne odczytanie długiej listy imion według ich starszeństwa, w tym konkretnym przypadku, ze względu na Wołczka, może być zawodne.

Daniel uchwytny w latach 1463-1481¹³¹ nosił nazwisko Leszecki¹³². Forma przezwiskowa wykazała znaczną trwałość, zmianie natomiast uległo imię, które przybrało formę zlatynizowaną Damian¹³³, być może pod wpływem kalendarza chrześcijańskiego. Jeszcze większym emendacjom uległo imię brata, począwszy od Deszko¹³⁴, poprzez Iwaszko¹³⁵, kończąc na Waszko *alias* Wasyl¹³⁶. Iwaszko w źródłach występował, jeśli pierwsza z form antroponimicznych odnosi się do niego, w latach 1462-1499¹³⁷. Znana jest również jego żona Lechna, dziedziczka Syczyna (1482-1512¹³⁸). Obaj bracia rodzeni¹³⁹ Daniel (*vel* Damian) i Iwaszko (Wasyl) zastawili w 1470 r. Janowi zwanemu Kudyn (*Cudyn*), rajcy i mieszczaninowi lubelskiemu dwa jeziora: Wytyczno (*Witwiczo*) i Andrzejowskie za 60 grzywien, które miały być spłacane przez dziesięć lat w ratach po 6 grzywien¹⁴⁰. Nieco wcześniej Daniel zrzekł się swoich praw na rzecz tegoż mieszczanina do zastawu w wysokości 30 grzywien, jaki miał zapisany na miejscowości Świerże¹⁴¹.

Spośród licznych braci stryjecznych w aktach najlepiej reprezentowany jest Senko. Jego aktywność dostrzegalna jest od momentu sporu z wójtem z Czuliżyc w 1454 r.¹⁴² Ostatnia wzmianka pochodzi z 1468 r., kiedy to zastawił za 4 grzywiny swojego chłopca imieniem Olech Chobotowicz, Pawłowi z Horodyska¹⁴³. Tenże Paweł pozwał w 1468 r. Mieszka (znanego od 1457 r.¹⁴⁴) i Leczka Andrzejowskich, wyznaczając termin pierwszej rozprawy¹⁴⁵. Podobnie w 1476 r. postąpił z Wołczkiem¹⁴⁶, uchwytnym jeszcze w 1497 r.¹⁴⁷ Są to jedyne informacje (wyjąwszy zapiskę z 1465 r.) dotyczące rodzeństwa Senka. Nic nie wiemy o Hurku, Jaczku czy Iwaszku. Natomiast w latach 1485-1510 został odnotowany, bliżej nieznanym Jerzy (*Georgius*) zwany też Juszek¹⁴⁸.

131 Odpowiednio: *Ibidem*; TChD z-25, k. 60v-61. Zob. też: TChI 2, k. 537, 1472; TChD z-25, k. 9, 14, 1476 r.

132 TChI 2, k. 445v, 1464 r.

133 *Ibidem*, k. 298, 1469; *Demiani*, TChD z-25, k. 15v 1476 r.

134 TChI 2, k. 420, 1462 r.

135 *Ibidem*, k. 461, 1465 r.

136 TChD z-25, k. 118v, 1487 r.

137 Odpowiednio: TChI 2, k. 420; *Ibidem*, k. 590v-591. Zob. też TChD z-25, k. 104v, 1484 r.; *Ibidem*, k. 171, 1497 r.

138 Odpowiednio: TChI 2, k. 562v; CChR 1, k. 30.

139 TChI 2, k. 537, 1472 r.

140 *Ibidem*, k. 499-499v, k. 507v-508.

141 *Ibidem*, k. 445v, 1464 r.

142 *Ibidem*, k. 73v.

143 *Ibidem*, k. 497. Zob. też: *Ibidem*, k. 74-75, 1454 r.; k. 313, 1455 r.; k. 365v, 1457 r.; k. 384, 1462 r.; k. 447v, 1464 r.

144 Kiedy to otrzymał od Pawła z Kulczyna spłatę zastawu w wysokości 6 i 1/2 grzywiny. Zob. *ibidem*, k. 376v.

145 *Ibidem*, k. 392v.

146 TChD z-25, k. 15v, zob. też k. 9.

147 MRPS II, 1069.

148 TChD z-25, k. 105v; ASK I 37, k. 241v. Zob. też TChD z-25, k. 120, 1488 r.; TChI 2, k. 599, 1499 r.

W dokumencie z 1497 r. oprócz Wołczka, jako właściciela Andrzejowa, ale i Wytyczna, wystąpili Ihnatko (*Hniatko*) i Grzegorz (*Hriczko*)¹⁴⁹. W tym samym roku zostali wspólnie odnotowani w chełmskich aktach sądowych¹⁵⁰, by zniknąć z nich po 1499 r., kiedy to razem zastawili za 12 grzywien Michałowi i Grzegorzowi z Podhorodna jezioro Wytyczno¹⁵¹. Szlachetny *olim* Ihnatko został wspomniany w 1516 r.¹⁵², zaś rok wcześniej źródła ujawniają jego syna Iwaszkę Ihnatkowicza¹⁵³.

Nie był on jedynym męskim potomkiem Ihnatka. Dla próby naświetlenia stosunków rodzinnych właścicieli Andrzejowa początków czasów nowożytnych zasadniczej wagi wydają się dwa zapisy. W pierwszym z 1504 r. Jan dziedzic Andrzejowa, Brusa i Wytyczna pozwał Fedora i Iwana, braci rodzonych i posiadaczy tychże wsi¹⁵⁴. Natomiast w dokumencie z 1527 r. potwierdzającym nadanie prawa niemieckiego wsiom Andrzejów, Wytyczno i Brus przez Kazimierza Jagiellończyka, jako właściciele połowy tych miejscowości wystąpili: Fedor, Jan i Iwaszko, bracia Andrzejowscy.¹⁵⁵ Prawdopodobnie chodzi o te same osoby mimo, że informacje dzieli z górą dwadzieścia lat.

Jako pierwszy spośród braci pojawia się już w 1501 r. Fedor¹⁵⁶, który trzy lata później spłacił wójta chełmskiego Pawła z Pomianowa z zastawu 12 grzywien na wsiach rodowych¹⁵⁷. W 1515 r. zastawił całą swoją część dziedziczną w Łukowie za 27 grzywien Iwanowi i Ihnatkowi zwanemu Grzegorz, właścicielom tej wsi¹⁵⁸, by ostatecznie sprzedać ją w 1520 r. Waszkowi zwanemu Jan za 70 grzywien¹⁵⁹. W tym samym roku zawarł związek małżeński z Eudotią, córką Chwiedka Jonkowicza z powiatu włodzimierskiego, za którą otrzymał 80 grzywien posagu, do którego dodał tyleż wiana i całą sumę zabezpieczył na połowie swoich dóbr w Andrzejowie, Brusie, Wytycznie i Łukowie¹⁶⁰. Dwa lata później sam Fedor został zobowiązany do zapłacenia 15 grzywien posagu za siostrę rodzoną Tamkę, żonę Mikołaja z Masłomęcza¹⁶¹. Być może drugą siostrą była Elżbieta, dziedziczka Andrzejowa, żona Andrzeja z Chojna¹⁶². Eudotia, jak się okazuje, to nie jedyna wybranka Fedora, skoro w 1526 r. Juchno z Oleska pozwał Ulianę, żonę Fedora, o uregulowanie zobowiązania za żyto i pszenicę wartości 6 grzywien¹⁶³. Tego roku również po raz ostatni została odnotowana obecność Fedora w sądzie¹⁶⁴, zaś w 1546 r. Uliana wdowa po

---

149 MRPS II, 1069.

150 TChD z-25, k. 171.

151 TChI 2, k. 590v, 590v-591.

152 TChI z-26, k. 161v.

153 *Ibidem*, k. 76.

154 TChD z-25, k. 253-253v.

155 MRPS IV, 15378.

156 TChD z-25, k. 187.

157 TChI 2, k. 120a, 1504 r.

158 TChI z-26, k. 98v. Zob. też: *Ibidem*, k. 211v-212, 1517 r.; k. 253, 1519 r.

159 TChI z-4, k. 7.

160 *Ibidem*, k. 17.

161 TChI 2, k. 64-64v, 1522 r.

162 TChD z-25, k. 251-251v, 1504; TChI z-26, k. 258v, 1519 r.; *Ibidem*, k. 398av-399, 1520 r.; k. 444, 1525 r.; k. 408, 1526 r.

163 CChI 2, k. 162, 1526 r.

164 TChI z-26, k. 404v, k. 412-413, 1526 r.; CChI 2, 160v, 1526 r.

zmarłym Fedorze Andrzejowskim wzięła pod zastaw 14 florenów dwóch chłopów w Poczapach i Bielicach od Kajtka Łukowskiego¹⁶⁵.

Mniej klarownie rysuje się przeszłość dwóch pozostałych braci Fedora, gdyż ich antroponimy prawdopodobnie uległy zmianie. Jan z Andrzejowa zasiadał w 1504 r. w składzie chełmskiego sądu ziemskiego¹⁶⁶. Uznaliśmy go wyżej za tożsamego z Janem Andrzejowskim odnotowanym w 1527 r., problem jednak w tym, że w pozostałych zapisach z lat 1520-1528 występuje *Johannes alias Demian*. Drugie imię (jeśli to ta sama osoba) niewątpliwie nawiązywało do zasobu agnaticznego tzn. znanego w XV w. przodka Daniela-Damiana. W 1520 r. Damian zwany Janem Andrzejowskim zastawił Waszkowi z Łukowa swoją część dóbr w tej miejscowości za 40 grzywien¹⁶⁷. W 1526 r. Damian, tym razem nazywany w formie deminutywnej Jaśkiem, spłacił posag w wysokości 12 grzywien za żonę Mikołaja z Masłomęcza zastawiając dwóch chłopów w Brusie: Chwietka i Chotka¹⁶⁸. Z kolei Jan zwany Damianem został odnotowany w nie datowanej zapisce z końca lat dwudziestych XVI w.¹⁶⁹, następnie w znanym dokumencie z 1527 r.¹⁷⁰, wreszcie w 1528 r. został pozwany do sądu przez Andruszkę Wereszczyńskiego, ponieważ poręczył za swoich służków: Stanisława i Macieja¹⁷¹. W ostatnich zapiskach nie byłoby nic dziwnego, gdyby nie to, że w aktach chełmskich już w 1526 r. został odnotowany *Petrus, filius olim nobilis Johannes Andrzejowski*¹⁷². Logika podpowiada, że Jan nie powinien występować po 1526 r., skoro odnotowano go w czasie przeszłym. Czyżby w takim razie wymieniony w 1504 r., obok Jana i Fedora, Iwan nie był tożsamy z Iwaszkiem z 1527 r.? Mielibyśmy wówczas dwóch Janów, z których jednego odróżniano przydomkiem Damian.

Faktycznie Iwaszko Ihnatkowicz w źródłach jest lepiej poświadczony dopiero w latach 1515-1528¹⁷³. W 1516 r. zobowiązał się uiścić zastaw na 30 grzywien uczyniony niegdyś przez ojca, spłacając dzierżawcy Tyszcze po 9 fertonów przez pięć lat¹⁷⁴. Trzy lata później Iwaszko został pozwany przez Elżbietę, żonę Andrzeja Chojeńskiego, by odstąpił jej dwa dworzyszczka: Fiodorowskie i Chodutowskie¹⁷⁵, spór trwał jeszcze w 1526 r.¹⁷⁶ Tego samego roku pozwał Michna z Horodyszczka za najście na drodze i zadanie mu bronią pięciu ran: trzech krwawych i dwóch sinych na sumę 40 grzywien¹⁷⁷. W 1528 r. r. został odnotowany *Ivasko alias Djetuk*¹⁷⁸. Czy jest on tożsamy z Iwaszkiem Ihnatkowiczem, czy też mamy już do czynienia z jego następcą, pozostaje kwestią otwartą.

165 APL, Castrensia Chelmsensia Inscriptiones (dalej: CChI) g-4, k. 176-177.

166 TChI 2, k. 7v.

167 CChI z-4, k. 5v.

168 CChI 2, k. 172v-173, 1526 r.

169 TChI 2, k. 1v.

170 MRPS IV, 15378.

171 TChI z-26, k. 267v-268.

172 CChI 2, k. 160v.

173 Odpowiednio: TChI z-26, k. 76; *Ibidem*, k. 288.

174 *Ibidem*, k. 161v.

175 *Ibidem*, k. 258v, 1519 r.

176 *Ibidem*, k. 407v.

177 *Ibidem*, k. 415v, 1526 r.

178 *Ibidem*, k. 288.

Z następców Fedora, Iwaszka i Jana bezpośrednio znamy syna tylko tego ostatniego. Był nim Piotr, który w 1526 r. zastawił za 11 grzywien Fedorowi Andrzejowskiemu dwóch chłopów o nazwisku Sopkowscy: Iwana i Mieszka ze wsi Wytyczno¹⁷⁹. Piotr jako dziedzic Andrzejowa, Brusa i Wytyczna znany jest od 1520 r. Wówczas to Janowi z pobliskiego Tarnowa, szwagrowi swojemu, za 20 grzywien posagu należnego siostrze, zastawił trzech kmieci w Brusie rezydujących na dworzyszczach, mianowicie: Maczka, Jaczka i Miskę¹⁸⁰. Ale już w 1528 r. pojawia się w źródłach Piotr Juskowicz, dziedzic swojej części w Andrzejowie, który zastawił Andrzejowi z Chojna połowę sadzawki i młyna¹⁸¹. Z pewnością nie jest on identyczny z Piotrem, synem Jana, lecz mamy do czynienia z potomkiem Grzegorza zwanego Juszeko znanego z lat 1485-1510¹⁸². Piotr i Jan Juskowicze odnotowani zostali wspólnie w 1547 r. jako właściciele chłopów Iwana z Woli Andrzejowskiej¹⁸³.

W połowie lat czterdziestych XVI w. właścicielem swoich części w Andrzejowie, Poczapach i Bielicach był Steczko¹⁸⁴. Nieznany jest stopień pokrewieństwa łączący go z poprzednikami. Nie da się wykluczyć, choć jest to mało prawdopodobne, że ów Steczko to właściciel Horodna, wysuwający pretensje i roszczenia wynikające z długów dawnego posiadacza Fedora, wysokości 50 grzywien¹⁸⁵. W każdym razie w 1547 r. wspólnie wystąpili Steczko, Jaromir i Damian Andrzejowscy jako posiadacze nieruchomości w Bielicach i Poczapach¹⁸⁶. Obok nich należy uwzględnić jeszcze Michała Andrzejowskiego, syna Jana, dziedzica Poczap i Bielic¹⁸⁷.

Andrzejowscy byli przedstawicielami bajarstwa – drobnej szlachty ruskiej, osiadłej na terytorium ziemi chełmskiej w okresie poprzedzającym polską ekspansję na Rusi Czerwonej. W dobie polskiej, wyjąwszy województwo białskie, zwykle udawało im się zachować święte prawo do własności ziemskiej. Przeważnie zamieszkiwali jedną wieś, której struktura własnościowa w miarę upływu czasu i wprost proporcjonalnie do rozrastania się grupy rodzinnej ulegała znaczącemu rozdrobieniu. Podobnie było w przypadku Andrzejewskich. Ich stan posiadania zakresił jednak szerszy horyzont przestrzenny. W pierwszej kolejności, w dość niejasnych okolicznościach, nabyli prawa do części wsi Wytyczno, na początku XVI w. także w Brusie i Łukowie¹⁸⁸. W latach czterdziestych dołączyła, najpewniej jako efekt kolonizacyjnej działalności Wola Andrzejowska, wreszcie dodać należy drobne udziały w Poczapach i Bielicach. Wielkość stanu posiadania jest trudna do oszacowania. Pewną wskazówką może być dokument wienno-posagowy Fedora i Eudoksjii z 1520 r., gdzie zabezpieczenie opiewało na 160 grzywien na częściach czterech wsi¹⁸⁹. Stan posiadania w każdej z nich był zapewne inny, ale gdyby teoretycznie go uśrednić wyniosłby 40 grzywien, czyli ponad trzy łany kmieci. Taki obraz rzeczy

179 CChI 2, k. 160v.

180 TChD z-25, k. 387av-388a, 1520 r.

181 *Ibidem*, s. 267v-268.

182 Zob. przyp. 33.

183 TChD z-6, k. 84.

184 Karta pozbawiona datacji. Zob. TChI 2, k. 545-545v.

185 CChI 2, k. 212v-213, 1517 r.; TChI z-26, k. 252v-253, 1519 r.

186 TChD z-6, k. 108v.

187 Około 1545 r. Zob. TChI 2, k. 546v-547.

188 TChD z-25, k. 253-253v, 1504 r.

189 TChI z-4, k. 7.

zdaje się potwierdzać rejestr poborowy ziemi chełmskiej z 1510 r. Uwzględniony w nim Fedor był zobowiązany do zapłaty 2 fertonów ze swojej części obejmującej 2 łany. Juszko z dwóch i pół łana płacił 30 groszy, gdy na przykład pop był zobligowany uiszczać 40 groszy¹⁹⁰. Również dwa łany posiadał nijaki Złotosz, którego na podstawie akt chełmskich można zidentyfikować z Iwanem Złotoszem z Weremowic¹⁹¹. Widać w Andrzejowie posiadaczami byli spokrewnieni, czy powinowaci lub nabywcy poprzez inne związki (zastaw, sprzedaż, zamiany). Bojarzy andrzejowscy nie była to szlachta zagrodowa, gospodarująca samodzielnie. Świadczą o tym liczni chłopci siedzący na dworzyszczach¹⁹², czy też służkowie: Stanisław i Maciej¹⁹³ oraz Iwan¹⁹⁴ bądź Uliana¹⁹⁵.

Nobility and boyars. The clans of Średziński and Andrzejewski in the Chełm territory

The beginnings of the clan of Średziński in the Chełm territory are relatively poorly known. A more detailed account requires a much thorough study of the sources than was done for the preparation of Kasper Niesiecki *Herbarz polski* [The Polish Armorial]. Attention should be paid above all to the Krasnystaw court records, currently in Lublin State Archives. However, genealogical research based on these sources is very difficult. The sources mainly contain random and incomplete accounts of disputes. Despite their accidental character, the records probably constitute the only source of information on the kinship relations of the Średziński clan in Middle Ages. The later history of the family has been investigated by Janusz Byliński.

The Średzińscy were typical representatives of minor nobility, coming from outside and realizing their political and economic ambitions in the Chełm territory. The inheritors of Andrzejów, in turn, were representatives of the local boyars. The special status assigned to the Chełm territory by king Jagiełło protected Rus' nobility against expropriation and loss of possessions, which became the fate of their counterparts in the neighbouring Belz region under the rule of Masovian princes. Boyars usually lived in one village, whose property structure with time became significantly scattered. However, the Andrzejewski family managed to resist this general tendency – their effective economic activity even allowed them to enlarge their possessions.

190 Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego (dalej: ASK) I 37, k. 241v.

191 TChD z-25, k. 251-251v, 1504 r.

192 M. Kołacz, *op. cit.*, *passim*.

193 TChI z-26, k. 267v-268.

194 TChD z-25, k. 14, 1476 r.

195 *Ibidem*, k. 120, 1488 r.